

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Жванія Людмила Вікторівна

УДК: 821.161.2.09

**КАТЕГОРІАЛЬНІ ПАРАДИГМИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ВІЗІЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

10.01.01 — українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії української літератури і шевченкознавства Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Задорожна Людмила Михайлівна,
професор кафедри історії
української літератури і шевченкознавства
Інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Погребенник Володимир Федорович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор,
завідувач кафедри української літератури;

кандидат філологічних наук
Олійник Світлана Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри української літератури,
компаративістики та соціальних комунікацій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вивчення творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки – напрям дослідження, що дозволяє з'ясувати наявність у вітчизняному літературному процесі парадигм, здатних корелювати домінанту морально-філософської складової героїв у обох митців.

Спрямовуючи наше дослідження на нове прочитання категоріальних парадигм людського буття Тараса Шевченка й Лесі Українки, ми послуговуємося фундаментальними підходами, що найбільшою мірою забезпечують розуміння таких категоріальних понять у творчості названих митців, як свобода й істина, простір і час, добро і зло, а також низки важливих для розуміння цієї творчості ідей, зокрема ідеї свободи волі, танатоса, як і художнього сприйняття цими митцями особливо важливого для них поняття батьківщини.

Проблема сенсоповнення цих категорій у творчості кожного з митців порушувалась багатьма дослідниками. Тему свободи волі у творах Тараса Шевченка вивчали Л. Задорожна, А. Карась, А. Шаповалова, а у Лесі Українки цю тему, як складову поняття «свобода», розглядали Ю. Шерех, Л. Демська, О. Білецький, А. Криловець, С. Хороб. Аксиологічним категоріям добра і зла у творчості Т. Шевченка присвятив свою розвідку В. Пахаренко, розробляють цю тему Л. Задорожна, Є. Нахлік, О. Забужко. Теми танатоса торкаються Є. Нахлік та В. Пахаренко. Проблема функціонування образу України у творах Т. Шевченка вирішується у працях Ю. Івакіна, Ю. Барабаша. Простір і час, як філософські категорії художнього світу поета, вивчають О. Боронь і В. Мовчанюк. Та, попри наявні дослідження, які актуалізують проблему смислоповнення тих чи інших філософських категорій у мистецькому доробку Т. Шевченка й Лесі Українки, численні, вкрай важливі аспекти цієї проблеми zostалися поза увагою літературознавців. Окрім того, зауважуємо брак праць, у яких би творчість Тараса Шевченка розглядалася в контексті категоріальних вимірів буття та в яких здійснювався б зіставний аналіз із творчим доробком Лесі Українки у відповідному контексті.

Відтак, **актуальність нашого дослідження** визначається необхідністю вивчення низки світоглядних явищ у версії Тараса Шевченка та Лесі Українки – чільних постатей української літератури, творчість яких співвідносна за значенням насамперед для своєї доби, а також для нашої культури в цілому, – якщо Тарас Шевченко став основоположником національної літератури, то Леся Українка значною мірою забезпечила в ній модерний вектор європейського спрямування. Визначаючи важливість для творчого мислення Тараса Шевченка і Лесі Українки низки категоріальних понять, ми прагнемо з'ясувати роль базових категоріальних чинників у вияві світоглядних позицій означених митців засобами поетичної творчості, а також у вияві питомості

їхньої творчості для національної культури, забезпечень новаторського підходу для поступального розвитку цієї культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає науковим програмам і навчальним планам кафедри історії української літератури і шевченкознавства Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема темі «Мови та літератури народів світу: взаємодія і самобутність» (шифр – 11БФ044-01).

Мета роботи – дослідити глибинний зміст категоріальних понять у їх художньому вирішенні на теренах творчості Тараса Шевченка й Лесі Українки, а також показати, як певні концепти у мистецькій спадщині Тараса Шевченка і Лесі Українки еволюціонують у часі, і, як відповідно до цього, вибудовується розвиток тем і образів у системі художньої літератури – досягається посередництвом вирішення таких **завдань**:

- визначити характер самобутності художнього осмислення категоріальних понять «свобода», «свобода волі», «істина» у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки; виявити нову якість детермінант цих понять у митців;
- з'ясувати основні засади Тараса Шевченка і Лесі Українки в окресленні ними вибору життєвої позиції героя;
- розглянути художні якості творчої спадщини обох майстрів слова відповідно до аксіологічних аспектів сприйняття їх творчості;
- з'ясувати позицію Тараса Шевченка й Лесі Українки у трактуванні низки етичних понять, зокрема, співвідношення добра і зла в парадигмі образу героя поетичної творчості митців;
- розглянути суть подібностей і відмінностей позицій Тараса Шевченка й Лесі Українки у способі побудови просторових і часових моделей.

Об'єктом дослідження є ліричні та ліро-епічні твори Тараса Шевченка (особливу увагу звернено на поеми «Гайдамаки», «Єретик», «Слепая», «Тризна», «Відьма», «Варнак», «Москалева криниця», «Неофіти», «Марія»), а також ліричні твори та драматичні поеми Лесі Українки «Одержима», «В катакомбах», «Кассандра», «Адвокат Мартіан», «На полі крові», «Оргія», «На руїнах», «Бояриня», драма-феєрія «Лісова пісня», драматична сцена «Іфігенія в Тавриді», легенда «Орфееве чудо».

Предметом вивчення є змістове художнє наповнення фундаментальних категоріальних понять у творчості Тараса Шевченка й Лесі Українки.

Теоретичну базу дослідження становлять праці А. Августина, М.Бахтіна, М. Бердяєва, М. Гайдеггера, М. Еліаде, І. Канта, С. К'єркегора, М.Лоського, Ю. Лотмана, М. Мамардашвілі, М. Мерло-Понті, Ф.Ніцше, Платона, В. Роменця, Ж.-П. Сартра, Г. Сковороди, В. Топорова, П.Флоренського, С.Франка, Е. Фромма, П. Чаадаєва, Д. Чижевського, А.Шопенгауера, О. Шпенглера. Теоретичну основу становлять шевченкознавчі розвідки Ю. Барабаша, І. Дзюби, Л. Задорожної, Ю. Івакіна, Є. Нахліка, В. Пахаренка, Л. Плюща та лесезнавчі праці О. Білецького, О.Забужко, А. Криловця, Р. Кухаря, В. Погребенника, Я. Поліщук.

Методи дослідження. Порівняльно-типологічний (зіставний) підхід, що використовується у нашій роботі, дозволяє співвіднести творчі набутки Тараса Шевченка й Лесі Українки на синхронічній площині з метою вияву тематичних, образних, стильових парадигм аналогій та контрастів. Наявність таких подібностей чи відмінностей визначаємо із урахуванням об'єктивних та суб'єктивних чинників: таких, зокрема, як біографічні паралелі чи філософські та світоглядні переконання. Парадигми аналогій та контрастів у поетичній творчості Тараса Шевченка та Лесі Українки віднаходимо, застосовуючи метод паралельного зіставлення. Цей метод дає змогу увиразнити, побачити в новому світлі обидва явища: простежити типологічні збіги між текстами, творчим мисленням авторів, а також висвітлити їхню самотність, що в сукупності проектується на український літературний процес. Зіставний підхід у нашому дослідженні взаємодіє з порівняльно – історичним: вивчаючи різні аспекти трансформування тем у творчості Тараса Шевченка та Лесі Українки, використовуємо цей метод для дослідження розвитку традиційних сюжетів та образів у творчості обох майстрів слова.

Наукова новизна роботи.

Дисертація є першою спробою комплексного порівняльно-типологічного дослідження та нового прочитання поетичної творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки крізь призму категоріальних понять свободи, свободи волі, простору і часу, а також етичних понять добра і зла, життя і смерті. Виявлено складники та особливості якості цих детермінант у творчості означених митців;

- проаналізовано парадигму аксіологічних чинників у домінуючій системі образів у Тараса Шевченка і Лесі Українки;
- здійснено зіставний аналіз окремих найбільш характерних для творчості митців образно-тематичних моделей (колообіг життя, танатос тощо) у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки;
- визначено й охарактеризовано особливості системних співпадінь і відмінностей у потрактуванні образу України, а також характер еволюції ціннісних понять відповідно означеної теми у Тараса Шевченка і в Лесі Українки;

- з'ясовано парадигматичні відмінності окремих естетичних понять у поезії Тараса Шевченка і Лесі Українки, зокрема, в особливості розуміння митцями художніх якостей парадигми героїв їх поетичної творчості;
- означено суть і закономірність аналогій та контрастів у рецепції категоріальних парадигм час і простір у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки.

Теоретичні результати дисертації полягають у розкритті тих смислів, що їх вкладають класики літератури у фундаментальні буттєві категорії у творах кожного з них, а також у формуванні митцями за допомогою цих категорій власних парадигм людського буття, що сприятиме поглибленню уявлень про характер художньої рецепції категоріальних парадигм в українському літературному процесі впродовж цілого століття.

Практичне значення дисертації «Категоріальні парадигми людського буття: візія Тараса Шевченка і Лесі Українки» полягає в можливості застосування її матеріалів у лекційних та семінарських заняттях, а також при розробці спецкурсів, при написанні курсових і дипломних робіт студентів. Дослідження може спонукати до нових шевченкознавчих та лесезнавчих студій.

Апробацію результатів дослідження було здійснено на дев'яти конференціях: Міжнародна наукова конференція «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (24 жовтня 2007 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція, присвячена творчості Тараса Шевченка (12 березня 2008 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри» (9 квітня 2008 року, місто Київ); Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 195- річчю від дня народження Т. Шевченка (12 березня 2009 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (22 жовтня 2009 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 196 річниці від дня народження Т. Шевченка (11 березня 2010 року, м. Київ); Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена творчості Т. Шевченка (10 березня 2011 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 198 річниці від дня народження Т.Шевченка (12 березня 2012 року, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція «Творча постать Тараса Шевченка: традиції дослідження і сучасне прочитання» (12 березня 2013 року, м. Київ).

Основні результати дослідження викладено у шевченкознавчій монографії; а також у 8 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел (що нараховує 190 позицій). Повний обсяг дисертації — 191 сторінка (основний текст — 173 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми роботи, сформульовано мету та завдання, визначено її об'єкт і предмет, теоретичні та методологічні засади, наукову новизну і практичне значення дисертації, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** – «**Категорії часу (минуще та вічне) і простору в творчості Т. Шевченка й Лесі Українки**» – розглянуто час і простір як смислотворчі, онтологічні категорії, що набувають у творчості кожного з митців філософського значення.

У **підрозділі 1.1.** – «**Чинник категоріальності – як системотворчий елемент шевченкознавчої і лесезнавчої студії**» – запропоновано власне трактування терміну «категорія», яке, виходячи з традиційного у філософії визначення, враховує також і специфіку об'єкта нашого зацікавлення: поетичної творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки. Відтак, розуміємо категорії, як найбільш загальні форми пізнання, переосмислення та відображення світу в творчій свідомості митців, своєрідний інструмент у баченні кожним із них суті відносин людини та світу.

Наступний **підрозділ 1.2.** – «**Позиція Т. Шевченка і Лесі Українки в трактуванні чинників «минуще» й «вічне»**» присвячений висвітленню основних уявлень про час зі сфери міфології, релігії, філософії, які могли вплинути на формування світогляду митців, на те, яким чином кожен із них вирішував питання про співвідношення минушого, а також вічного в житті людини.

Виділено моменти спільного й відмінного у творчій реалізації Тарасом Шевченком і Лесею Українкою різних концепцій часу. Зокрема, у творах кожного з митців знаходимо художню трансформацію міфологічної концепції, згідно з якою час має циклічний характер, відтак, все минуще є разом з тим вічним. Таким вічним в інтерпретації Тараса Шевченка і Лесі Українки є життя природи з її безконечним коловоротом народжень і смертей. А для людини, на думку наших митців, способом позбутись влади часу, долучитись до вічного стає творчість, за умови, якщо митцеві вдасться побачити божественне ціле в найменшій часточці буття. Саме життя стає творчістю в ширшому розумінні, якщо його метою є втілення ідеалів любові, краси, істини, як у низки героїв Тараса Шевченка і Лесі Українки, які, реалізуючи вічні цінності у сьогоденні, тим самим прилучають його до вічності. Філософські роздуми про минущість усього земного пронизують

ую творчість Тараса Шевченка, актуалізуючи тим самим проблему вічного. Вічність у християнському розумінні постає у творчості поета бажаною метою духовного шляху героя.

Для героя Лесі Українки вічність християнської традиції є неприйнятною, піддається цілковитій негачії, як вічне рабство духу – у цьому суттєва відмінність її поетичного мислення, світоглядної позиції від Шевченкової. Спільним для обох митців є те, що в самій людині, в невичерпній природі її духовності, вони помічають ознаки вічного, що втілюється в творенні добра й краси.

У підрозділі 1.3. – «Простір літературного твору й простір внутрішнього світу героя в інтерпретації Т. Шевченка» – подано огляд різних концепцій простору у філософії та літературознавстві, спираючись на які, виділено актуальні у контексті нашого дослідження аспекти у потрактуванні цієї категорії.

Зазначено, що символ дороги набуває у творах Тараса Шевченка особливого значення, оскільки надає можливість герою сприйняти й пережити повноту буття, залучившись до неї за допомогою руху. Постійне розширення простору дії героя спричинює до змін у його внутрішньому світі. Фізичний рух набуває метафізичного сенсу. Проте можливий і зворотний вплив: у поемі «Гайдмаки» людське зло не тільки змінює, але й руйнує простір, перетворюючи його на протилежність – хаос. Пекельна дійсність, створена людьми, затягує їх все глибше у воронку зла. Але хаос не може повністю заволодіти людською душею, якщо у ній є місце для світла, для любові. Це почуття створює особливий простір у внутрішньому світі Яреми, який ніщо не здатне зруйнувати. Шевченковій Марії надає сенсу й сили долати життєві дороги також любов. Просторова структура поеми «Марія» складна, утворюється з кількох смислових сфер: простір Євангельської історії, що як матриця присутній в уяві, в свідомості автора і реципієнта та є необхідною умовою для розуміння твору; символічний простір оповіді про вигнання перших людей із раю; та простір, у якому, власне, й відбуваються дії, описані у поемі. Всі вони об'єднані ідеєю святості материнства, величності життєвого подвигу Матері, результатом якого стає досягнення найбільших висот духу, можливих для людини, – її «обоження».

У підрозділі 1.4. – «Суть відмінності позицій Т. Шевченка й Лесі Українки в способі побудови просторових відношень літературного твору» – з'ясовано, що Леся Українка вибудовує просторовий світ героїв драматичних поем «Бояриня» та «Адвокат Мартіан» використовуючи систему бінарних опозицій: України – чужини, свого обійстя – ворожого простору за воротами дому. На відміну від Тараса Шевченка, герої поем якого діють у відкритому, максимально розширеному просторі, Леся Українка іде від зворотного: дійові особи драматичних поем «Бояриня» та «Адвокат Мартіан», перебувають у закритому просторі, за межі якого вони не спроможні вийти. На багатьох з них така ситуація впливає негативно,

змінюючи їхню внутрішню сутність (Степан, Ганна, Оксана, Аврелія, Валент): їх учинки стають егоїстичними, прагнення дрібніють. До винятків належить Мартіан, який наповнює простір свого життя служінню християнській громаді, а внутрішній світ розширює постійною роботою духу.

У висновках до розділу I – сформульовано підсумки до викладених у розділі спостережень над функціонуванням різних концепцій часу та простору в творах Тараса Шевченка і Лесі Українки. Зазначено, що спільним для творчості обох митців є прагнення відкрити вічне у минушому, тимчасовому. Таким вічним є в інтерпретації обох поетів буття природи, любов, краса, істина. У творах Тараса Шевченка й Лесі Українки знаходить своє підтвердження думка про те, що людина має змогу долучитися до вічності, реалізуючи певні цінності у своєму житті або долаючи владу часу в творчому акті. Вічності, як властивості Божественного буття, герой поеми Тараса Шевченка досягає шляхом духовного вдосконалення, а для героя драматичної поеми Лесі Українки перспектива такої вічності неприйнятна.

У кожного з митців своя просторова модель, яка постає утіленням їх філософських ідей, систем цінностей, поетичного мислення та уяви. Спільною у творах обох авторів є пряма залежність простору внутрішнього світу героя від зовнішнього простору, в якому реалізовується буття людини.

У другому розділі – «Ідея свободи, свободи волі та істини в творчому доробку Т. Шевченка і Лесі Українки» – розкрито особливості трактування зазначених концептів у творах кожного з митців; проаналізовано низку спільних та відмінних рис художнього осмислення категорій свободи й істини Тарасом Шевченком і Лесею Українкою.

У підрозділі 2.1. – «Поняття свобода (свобода волі) та істина: фундаментальний аспект» – подано огляд різних філософських концепцій свободи, свободи волі й істини, які, на нашу думку, співвідносяться із художнім світосприйманням Тараса Шевченка і Лесі Українки в осмисленні цих категорій. Зокрема, звертаємось до праць І. Канта, А. Шопенгауера, Ж.-П. Сартра, Платона, А. Августина, П. Чаадаєва, Г. Сковороди.

У підрозділі 2.2. – «Спостереження шевченкознавців і лесеознавців над виявом понять «свобода» (свобода волі) та «істина» у творчості Т. Шевченка і Лесі Українки» – проаналізовано різні точки зору дослідників щодо питання трактування митцями зазначених понять (звертаємось до праць Л. Задорожної, А. Шаповалової, І. Дзюби, Л. Демської, Ю. Шереха, О. Білецького, А. Криловця, С. Хороба).

У вивченні ціннісних моделей творчості Тараса Шевченка, зокрема таких, як свобода, свобода волі, шевченкознавці виділяють самовладання: як чинник, завдяки якому герої творів митця здатні реалізувати своє волевиявлення; дослідники підкреслюють вплив романтизму на формування Шевченкового концепту волі, який поєднує в собі зовнішню та внутрішню

(моральну і духовну) свободу. Моральна свобода, на думку шевченкознавців, розкривається у можливості вільного вибору героєм добра або зла, а основою духовної свободи у Тараса Шевченка є християнська ідея любові до ближнього. Категорії свободи й істини, як слушно зазначають літературознавці, у творчості Тараса Шевченка взаємопов'язані, – адже «сходження» героя до свободи відбувається лише через його «взаємодію» з істиною.

Лесезнавці виділяють два типи свободи: естетичну й етичну, притаманну героям творів Лесі Українки; інші вважають відсутність свободи волі у Лесиних героїв причиною їхньої трагічної долі, або ж визначають здатність до вільного волевиявлення, як ознаку неоромантизму. Істина у творах Лесі Українки, за спостереженнями дослідників, оприявнюється шляхом сакралізації – як художнього концепту – любові.

У підрозділі 2.3. – «Нова якість детермінант «свобода волі» й «істина» – як результат зіставних спостережень над творчістю Т.Шевченка і Лесі Українки» – зазначено, що парадигма внутрішньої свободи героїв ліро-епічних творів Тараса Шевченка й драматичних поем Лесі Українки, спонукає до поділу системи образів цих творів на три групи; при цьому за головну ознаку відбору до певної моделі визначається здатність кожного з цих героїв чинити свідомий акт вибору. До першої групи відносимо людей, які у своїх вчинках керуються почуттями, а не розумом, і тому не здатні свідомо здійснювати вільний вибір. Результатом їхніх дій завжди виявляється трагедія, зло, навіть якщо вони первісно були збагачені позитивною метою і добрими намірами (Катерина («Катерина»), закохані з поеми «Причинна», Міріам («Одержима»), Кассандра («Кассандра»), Юда («На полі крові»)). До другої – належатимуть вольові й сильні особистості, здатні у своєму житті чинити акт вибору. Однак, сам їхній вибір здійснено хибно: те, що вони вважають добром, насправді виявляється злом (Гонта («Гайдамаки»), Гелен («Кассандра»), Неофіт - раб із драматичної поеми Лесі Українки «В Катакомбах»). Зауважимо, що у кожного з цих героїв своє розуміння добра. Єдиний зміст у поняття добра вкладають Месія («Одержима»), адвокат Мартіан («Адвокат Мартіан»), Ганна («Наймичка»), Іван Гус («Єретик»), мати Алкіда («Неофіти»). Їх відносимо до третьої групи – це духовно цілісні, вольові, внутрішньо вільні особистості, які в складних життєвих ситуаціях здійснюють свій вибір, керуючись розумом та орієнтуючись на моральні ідеали. Високий рівень їхнього духовного розвитку стає причиною того, що «вольовий акт» вибору добра всупереч існуванню зла з індивідуального набуває значення загальнолюдського. Свобода волі, істина й духовна свобода людини – поняття взаємопов'язані: для того, щоб стати на шлях пізнання істини, потрібно зробити усвідомлений вільний вибір, результатом якого стає внутрішня свобода особистості, адже, пізнаючи істину, людина звільнюється від неістинного. Дія істини подібна до дії світла, вона завжди звільнює, як це відбулось з Іваном Гусом. Духовна свобода й любов до людей стають чинниками, що визначають всі кроки цієї особистості. Істина, як небесний вогонь любові, відкривається також

ліричному героєві поеми «Тризна», бо тільки той, хто пізнав істину, здатен «незлобним серцем» любити людей, незважаючи на всі їхні «недостойные дела». Тарасу Шевченку близька ідея істини як Божественного слова, втіленням якого постає «небо на землі», і яка протиставляється людській «брехні».

Поєднуючи такі поняття, як свобода та істина, Леся Українка продовжує традицію Тараса Шевченка, проте істини в християнському розумінні в її творах не знайти. Для неї ці поняття об'єднуються в символі прометеєвого вогню, в жертовній любові. Спільним моментом у творах Тараса Шевченка й Лесі Українки є потрактування істини як світла, «сонця правди». У творчому доробку обох класиків знаходимо мотив пророцтва, як бачення істини. Вони пов'язують істину зі свободою духу, а проблему досягнення істини з мотивом сліпоти – прозріння, тим самим підтверджуючи той концепт, що людина не створює істину, проте для неї завжди відкрита можливість знайти, пізнати і перебувати в істині.

У висновках до розділу II – підсумовано спостереження дослідників над виявом понять «свобода» (свобода волі) та «істина» у творчості Т.Шевченка і Лесі Українки. Зазначено, що у творах обох митців наявна основоположна думка, згідно якої висловлюється певність у спроможності людини до самоопанування на основі свідомо здійсненого волевиявлення. Завдяки вільному волевиявленню, як переконані Тарас Шевченко і Леся Українка, людина, прагнучи істини, здатна до вдосконалення, до творення себе на засадах істини. Цей вияв свободи волі має змогу піднести людину до рівня творця, оскільки саме людина і розбудовує світ свого внутрішнього «Я».

Третій розділ – «Вибір героя як життєва позиція (аспекти трансформування теми античності) та ідея небуття (танатологія) героя у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки» – присвячений дослідженню тематики і системи образів творів класиків нашої літератури крізь призму античної культури, осмисленню цього явища у ціннісному плані; особливу увагу приділено танатології, як літературному досвіду опису феномена смерті Тарасом Шевченком і Лесею Українкою.

У підрозділі 3.1. – «Ціннісна парадигма в системі образів героїв Т.Шевченка» – виявлено аксіологічний «перегук» між Шевченковою творчістю і наявними в ній мотивами доби античності. Одним із джерел мотиву кровозмішання й батьковбивства у ліро-епічних творах Т. Шевченка є міф про царя Едіпа («Слепая», «Княжна», «Відьма», «Царі»). Наявні у цих творах мотиви родового прокляття, фатуму, як невідворотності людської долі, теж античного походження. Проблема приреченості у Тараса Шевченка володіє соціальним забарвленням: злочинці у зазначених поемах – представники панівної верстви суспільства, чиє свавілля виявляється наслідком існуючого несправедливого ладу. Вибір для героїв Шевченкових творів у можливості або сліпо йти наперед визначеним шляхом, або ж, пізнавши та змінивши свою внутрішню сутність, свідомо прийняти свою

долю. Змінити ставлення до власної долі – у цьому полягає акт волевиявлення, до якого піднімаються тільки окремі особистості, як наприклад, Лукія з поеми «Відьма», яка відмовилась від помсти, пробачивши своєму кривднику, а, отже, зуміла прийняти свою долю, тим самим змінивши її.

Інший аспект проблеми – доба античності й чинник християнства. Ці мотиви наявні як у творчості Тараса Шевченка так і Лесі Українки. Однак головні герої поеми «Неофіти» Тараса Шевченка та драматичної поеми «В катакомбах» Лесі Українки – Алкід та Неофіт-раб є носіями абсолютно протилежних світоглядів. У Тараса Шевченка Алкід, його мати, весь гурт християн є уособленням нових, світлих сил любові, добра, всепрощення, яким протиставлений старий язичницький світ в образі Нерона. Зовсім інший Неофіт-раб, який Христу протиставляє Прометея. Наслідуючи прометеїстичний непокірний дух, Неофіт-раб прагне визволитися від рабства бодай на мить, ідея «боротьби в покорі» не для нього. Акцентуючи на опозиції пана-раба, яка видається непримиренною, авторка актуалізує проблему соціальної несправедливості. Вирішення її для Лесі Українки вбачається в реалізації ідеалів прометеїзму: непокори, боротьби, гордості, богоборства, але й жертвовності заради свого ідеалу – свободи людини.

У підрозділі 3.2. – «Естетика античності як домінанта у системі образів Лесі Українки» – з'ясовано, що Леся Українка, як і Тарас Шевченко, творчо переосмислює концепти античності. Прагнення пізнати глибинну сутність життя сповнює трагізмом драми Лесі Українки, наближаючи їх до античних трагедій. Проте, на відміну від останніх, в яких катарсис досягається через гостре непримиренне зіткнення інтересів героїв, у її творах переважає внутрішній конфлікт, автора цікавить духовний світ суб'єкта, його психологія, морально-етичні настанови. Античний міф у її творах використовується як абстрактна схема. Вдаючись до міфологічної форми сюжетотворення, письменниця залишається осторонь зовнішньої події античного міфу, на канву якого накладає свій.

У творах, пов'язаних із темою античності, Леся Українка порушує цілу низку важливих проблем: відносності правди й неправди, впливу слова на реальність, комунікаційного розриву між пророком та його оточенням, а також проблему свободи волі. Автор ставить у ситуації складного життєвого вибору кожного з головних героїв зазначених творів, намагаючись знайти відповідь на актуальні питання епохи модерну. В образах сильних, героїчного типу особистостей, яким притаманні гордість, почуття власної гідності, безстрашність, благородство Леся Українка поєднує такі риси, як жертвовність, любов до людей, альтруїзм.

У підрозділі 3.3. – «Засади трактування танатоса в творчості Т.Шевченка й Лесі Українки» – з'ясовано, що Танатос (у грецькій міфології – бог смерті), як і тема смерті у творах Тараса Шевченка та Лесі Українки, володіє безпосереднім зв'язком із темою античності. Ця тема значною мірою реалізується у творчості кожного з митців у різноманітних варіаціях: смерть-метаморфоза, яка пов'язана з найдавнішими пластами

міфологічної свідомості, насильницька смерть, смерть-самопожертва, а також рефлексії поетів щодо власної смерті. До зображення смерті-метаморфози вдається Тарас Шевченко у низці своїх ранніх творів («Тополя», «Лілея», «Русалка»), так само і в «Лісовій пісні» Леся Українка. Мотив метемпсихозу інтерпретується кожним із митців по-різному. Смерть-перетворення героя драматичної поеми Лесі Українки сповнена оптимізму, оскільки не виявляється остаточним кінцем, вона стає початком в одвічному колі перетворень, що передбачає можливість існування героя у новій якості.

Метаморфози у творах Тараса Шевченка завжди пов'язані з приреченістю, прокляттям, яких людині годі уникнути. Трагічність ситуацій, у яких опиняються Шевченкові герої, є остаточною, не передбачає ані найменшої можливості для оптимістичної розв'язки, адже перетворення тут не є результатом вчинків героїв, вони зумовлені чужою злою волею.

Підрозділ 3.4. – «Моральні засади Т. Шевченка й Лесі Українки у реалізації ідеї танатоса» має на меті розглянути етичний аспект проблеми смерті у творчості митців. З'ясовано, що у кожного із авторів різний підхід до зображення насильницької смерті: у Лесі Українки вбивства зазвичай не носять такого злочинного характеру, як у Тараса Шевченка. В її творах цей злочин часто виправданий якоюсь благородною метою. У Тараса Шевченка вбивство – це завжди зло, для нього, як для християнина, смерть не може нести в собі нічого доброго.

В особливу групу виділяємо ті твори наших авторів, у яких чинний мотив мученицької смерті-офіри заради ідеї. Жертовні смерті Івана Гуса, Алкіда, Сина Марії в Шевченковій інтерпретації є подвигом, адже їхня мета – втілення високих ідей любові, справедливості, правди, надії. Як подвиг заради високих ідеалів, сприймається смерть Прісцилли, Руфіна, готовність на самопожертву Іфігенії у Лесі Українки. Проте є у драматичних поемах Лесі Українки й приклади іншої жертовності: Міріам («Одержима») чи Парвуса («Руфін і Прісцилла»); цінність їхньої самопожертви тут видається сумнівною, оскільки ними керують егоїстичні почуття.

У поезії Тараса Шевченка й Лесі Українки знаходимо рефлексії митців щодо власної смерті. Спільними для цих митців є також песимістичні мотиви, бачення власного Танатосу як бажаного спочинку, сну. У деяких поезіях спостерігаємо прагнення митців відсторонитись від власних переживань, акцентуючи увагу на тому, як їхня смерть впливатиме на живих.

У висновках до розділу III – зазначено, що глибинний зв'язок творчості Тараса Шевченка й Лесі Українки з міфологією, літературою й мистецтвом античності на підставі розглянутих творів розцінюємо як незаперечний. Водночас, переконуємося, що кожен із цих митців модифікує античний матеріал відповідно до своїх світоглядних та естетичних засад. У творах Лесі Українки відповідно творів Тараса Шевченка, класичні моделі змінюються, набувають інших значень, доповнюються новими варіантами, за допомогою яких митці шукають відповіді на засадничі питання: сенсу життя

і смерті, добра і зла та можливості реалізації особистістю вільного вибору цих онтологічних категорій.

У четвертому розділі – ««Засланська» лірика Т. Шевченка і лірика «чужини» Лесі Українки: бачення України» – з'ясовано, що тема батьківщини є наскрізною в ліриці кожного з митців, писаних на чужині. Досліджено різні варіанти інтерпретації образу України у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки; акцентовано на моментах спільного і відмінного.

У підрозділі 4.1. – «Україна в спостереженнях шевченкознавців над лірикою Т. Шевченка періоду заслання» – проаналізовано низку літературознавчих праць, що стосуються цього питання (Ю. Івакіна, Ю. Барабаша, Н. Чамати, П. Іванишина). Шевченкознавці у роздумах над творчістю поета періоду заслання, наголошують на таких її особливостях: наскрізність образу України, домінування патріотичних і ностальгійних настроїв; тісне переплетення мотиву України з релігійним мотивом, перехід в осмисленні концепту батьківщини від соціальних, історіософських, націософських критеріїв її визначення до екзистенційних, загальнолюдських вимірів.

У підрозділі 4.2. – «Інтерпретація образу України в ліриці Т. Шевченка і Лесі Українки» – з'ясовано, що засланська лірика Тараса Шевченка і лірика «чужини» Лесі Українки наснажені почуттями розпачу, туги й відчаю ностальгійного характеру. Омріяна батьківщина постає для Тараса Шевченка й Лесі Українки у спогадах дитинства, у візіях сну. Тема України поєднується з патріотичними мотивами, а також із екзистенційними: мотивами самотності, надії на повернення та краще майбутнє батьківщини. Образ батьківщини у Лесиних творах розкривається через бінарне протиставлення України прекрасних краєвидів та України «занапащеної», «бездольної матері».

У підрозділі 4.3. – «Еволюційний чинник у сприйнятті України у поезії Т. Шевченка та Лесі Українки» – здійснено зіставний аналіз поетичного доробку митця періоду заслання та поезії Лесі Українки, написаної під час перебування на чужині. З'ясовано, що Тарас Шевченко першим уводить в українську поезію образ сучасної та історичної України як об'єкт глибокого ліричного переживання. Якщо в творчості Тараса Шевченка до арешту мотив любові до України найчастіше поєднувався з мотивом ненависті до її ворогів, то в період заслання любов поета набуває нової якості – це вже почуття вищого гатунку – любов абсолютна, божественна, рівнозначна всепрощенню. Таке почуття притаманне лише людині, яка пройшла через страждання і очистилась у них. У Шевченкових поезіях періоду заслання лунає заклик до християнського прощення ворогові, братерської любові й настанова любити Україну, молити за неї Господа.

Образ України у поезії Тараса Шевченка періоду заслання багатогранний, він вміщує у собі Україну історичну, Україну – рідну землю, що оживає в спогадах дитинства, Україну як сучасну поетові дійсність і

Україну майбутнього. Разом із тим у кожній інтерпретації цього образу наявна антитеза: художньо протиставляється Україна, як сакральний простір – «рай» і сплюндрована земля – «пекло». Батьківщина бачиться поетові ідеальною землею. Ностальгійні переживання, прагнення повернутися на рідну землю і неможливість їхньої реалізації трансформуються в творчій уяві поета, вимальовуючи прекрасні картини українського пейзажу з органічно присутніми в ньому ідеальними людьми, які існують поза конкретним часом і місцем – у вічності. Проте стан гармонії змінюється спогадами про реальну дійсність України, яка виявляється несумісною з красою людей, природи. Неволя й соціальна несправедливість є чинниками руйнування, перетворення рідної землі у пустку. Разом з тим, автор перемагає песимістичні настрої – Тарас Шевченко вірить у можливість відтворення гармонійного, ідеального стану України в майбутньому.

Краса рідної землі, її природи є темою багатьох поезій Лесі Українки. Подібно до Тараса Шевченка, авторка в цих поезіях описує Україну, її краєвиди в ідилічному тоні. Та якщо у «Садку вишневому...» чи в поезії «І досі сниться: під горою» відчувається включеність автора в зображений пейзаж, його органічна єдність із рідною природою, то в поетичних замальовках Лесі Українки помітна деяка відстороненість автора, описовість, відчуваються натурфілософські на них впливи. Антитеза рідної землі (цей образ ідеалізується) й чужини, яка сприймається переважно негативно, є також спільною для обох поетів. Прагнення ідеальної, гуманістичної дійсності й повна негація сучасного стану, який суперечить цим настановам, об'єднує обох митців, дозволяє говорити про романтизм, як тип художнього мислення, притаманний кожному з них.

У висновках до розділу IV – зазначено, що «засланську» лірику Тараса Шевченка і лірику «чужини» Лесі Українки об'єднує спільна тема – тема України, яку кожен із митців розробляє по-своєму. І Тарас Шевченко, і Леся Українка, перебуваючи на чужині, в ситуаціях вимушеного відчуження від рідної землі, відчували глибокий духовний зв'язок з батьківщиною. Саме таке духовне єднання спонукало митців до творчості, не дозволяючи занепадати духом, втрачати мистецький потенціал. Спогади про батьківщину поєднуються у творчості обох поетів із мотивами надії на повернення, віри в краще майбутнє України.

П'ятий розділ – «Добро та зло як основоположні чинники моральної свідомості героїв Т. Шевченка й Лесі Українки» – присвячений дослідженню різних аспектів проблеми співвіднесеності цих етичних категорій у творчості кожного з митців.

У підрозділі 5.1. – «Прочитання категорій етики «добро» і «зло» в поезії Т. Шевченка» – зазначено, що у всіх творах Тараса Шевченка, починаючи від найперших, зауважуємо чітке розмежування цих категоріальних понять та їх носіїв. Зло у Тараса Шевченка, моделюючись завжди дуже конкретно, ніколи не переходить у протилежну собі якість –

добро, і навпаки. Герої Шевченкових творів, які є втіленнями доброго начала, не стають злими, а ті, що уособлюють зло, еволюціонують хіба за вкрай незначними, винятками.

Для ранніх творів Тараса Шевченка уособлення зла визначаються в традиційних і для фольклору поняттях недолі, «чужих людей», злої матері, інфернальних сил, а також історичних ворогів українського народу та його віри – турків - «бусурманів», ляхів, уніатів (у поета втілювати зло здатні, проте, не тільки представники суспільної верхівки, але й «прості люде», це зауважує митець уже в ранній творчості). У творах періоду «Трьох літ» до них примикають образи деспотів, тиранів, морально звироднілих панів, князів, царів, фарисеїв та лицемірів, тобто всіх тих, хто уособлював не тільки суспільне, але й універсальне зло.

У підрозділі 5.2. – «Позиція Лесі Українки в моделюванні добра і зла» – зазначено, що на відміну від Тараса Шевченка, у ранній поезії Лесі Українки зло й добро – абстрактні поняття. Пізніше ці категорії етики в драматичних творах письменниці конкретизуються. Зазвичай у Лесі Українки відсутній однозначний поділ персонажів на позитивних і негативних. Виняток становить образ Прометей, який локалізується авторкою однозначно в площині добра. Слід зазначити, що образ цього титана, ключовий для всієї творчості Лесі Українки, відіграє важливу роль і в поетичному доробку Тараса Шевченка. У творі «Кавказ» Прометей також є носієм добра. Різниця у потрактуванні цього образу кожним із митців полягає у тому, що у Тараса Шевченка він є символом нескореного вільного народу, а для Лесі Українки Прометей є насамперед унікальною, сильною особистістю, бунтарем проти тиранії. Ідея добра уособлюється в її творчості в образі титана – борця за найвищу людську цінність – свободу. Як бачимо, в обох митців Прометей асоціюється із свободою, проте в Лесі Українки маємо справу, в першу чергу, із свободою індивідууму, а не спільноти, як у Тараса Шевченка.

Наступний підрозділ 5.3. – «Співвідношення добра і зла в парадигмі героїв поетичної творчості Т. Шевченка й Лесі Українки» присвячений дослідженню причин неоднакового потрактування нашими класиками зазначених категорій етики. У творах Лесі Українки добро й зло, як аксіологічні поняття, часто виявляються суб'єктивними чинниками і можуть мінятися місцями залежно від того, як той чи інший герой бачить ситуацію. Тарас Шевченко займає в цьому разі протилежну позицію: у нього навіть злочинець визнає моральну цінність добра абсолютною. Причина відмінності у трактуванні поняття полягає, на нашу думку, у різних світоглядних настановах авторів. Якщо Лесі Українці близький дух ніцшеанського волюнтаризму: людина, її свобода є головною цінністю, звідси й елементи релятивізму у її творчості (людина сама обирає, що є злом, а що добром, ніхто не повинен накидати їй моральний закон зверху), то для Тараса Шевченка така позиція неприйнятна – в центрі його всесвіту знаходиться Бог, як моральний абсолют. Тому добро й зло в поета не можуть бути відносними. Реальному світові з пануючим у ньому злом митець

протиставляє ідеальний, в якому абсолютною цінністю є добро: світ любові, гармонії, правди.

У висновках до розділу V – підкреслено, що Шевченкова творчість, як і творчість Лесі Українки, визначаючи різні етапи в розвитку української літератури, відмінність історичного і суспільного розвитку в житті України, а також відмінність у світогляді митців – дозволяє вести мову про наявність принципових неспівпадінь у потрактуванні Тарасом Шевченком та Лесею Українкою окремих категорій етики, надто – добра і зла.

У Висновках зазначається:

Свобода й істина, добро і зло, час і простір, смерть – це категорії, що виражають сенс людського буття, функціонуючи у літературі як завжди актуальні й разом з тим вічні теми, ідеї, мотиви, образи, оскільки існують ще з часів перших спроб філософського й мистецького осмислення світу.

Звертаючись у дисертації до творчості Тараса Шевченка та Лесі Українки з метою визначення тих смислів, якими наповнюють означені категорії класики нашої літератури, зокрема, ми з'ясовуємо наступне: категорія часу в творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки поєднує міфологічне (циклічне) його сприйняття та історичне (лінійне).

Функціонування часу, як минушого, у творах Тараса Шевченка й Лесі Українки, за принципом антитези актуалізує проблему вічного. Вічним в інтерпретації обох митців є буття природи, з його безконечним колом повторень життя й смерті, початок якого є одночасно і кінцем.

Тарасу Шевченкові близька ідея вічності в християнському розумінні, як властивості Божественного буття, що є відкритою і для людини, є метою її духовного шляху. Для Лесі Українки ідея такої вічності неприйнятна. Авторка надає перевагу часовому, минушому моменту життя, якщо це мить свободи. У духовному переживанні людини минуще та вічне виступають у єдності – як відчуття того, що життя не вічне, і, разом з тим, віри в його абсолютний сенс та призначення. Творчість у митців є реалізацією цього призначення. У творчому акті можливий прорив у вічність, якщо митець зуміє побачити божественне ціле в найменшій часточці життя, у всій його повноті й гармонії, так, як це вдалось Тарасу Шевченкові у поезії «Садок вишневий коло хати».

Тарас Шевченко особливого значення надає такій характеристиці простору, як його відкритість, розімкненість. Тому важливим, сенсоутворюючим у його ліро-епічних поемах виявляється символ дороги. Дороги, якими проходять герої поетових творів, стають шляхами їхнього духовного становлення, відкривають можливість самореалізації особистості.

По-іншому художньо роздумує над важливістю відкритого простору для розвитку внутрішнього світу людини Леся Українка: герої її драматичних поем, знаходячись у закритому просторі, відчувають себе в'язнями, адже не мають змоги реалізуватись у житті. Проте у людини завжди є вибір: навіть у площині власного дому, обмеженій стінами високої брами, людина може

жити наповненим життям, розширюючи простір свого внутрішнього світу постійною роботою духу – так як це вдається чинити адвокатуві Мартіану з однойменної драматичної поеми.

Вивчаючи проблему свободи у творчому доробку Тараса Шевченка й Лесі Українки, приходимо до висновку, що характер зовнішньої, соціальної форми цього чинника корелюється відповідно того, якою мірою свобода виступає внутрішньою характеристикою героя. Разом з тим, визначальною особливістю людини як істоти, що володіє свободою волі, наголошують обидва митці, є прагнення пізнати Істину. Свобода волі, істина й духовна свобода людини у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки – поняття взаємопов'язані: пізнаючи істину, людина здобуває визволення від неістинного, здобувається на внутрішню свободу.

Кожен із митців слова володіє власним баченням сутності концептів свобода, свобода волі, істина, своєю позицією, що зумовлена індивідуальними світоглядними настановами. Цілковито відмінних, героїв творів Тараса Шевченка й Лесі Українки об'єднує засада, яка виразно постає в творах обох поетів: людина здатна і повинна бути вільною. Свобода реалізовується особистістю внаслідок творчих зусиль, великої напруги інтелекту та волі за умови, коли метою життя людини є пізнання істини.

Тарас Шевченко й Леся Українка, часто апелюючи у своїй творчості до міфології та літератури античності, трансформують класичні образи, теми й мотиви, використовуючи матрицю античного міфу як ключ до розуміння минулого, сучасного і прийдешнього.

Подібно до античних трагедій, в яких ідея фатуму є провідною, герої поем Тараса Шевченка не володіють можливістю уникнути лихого долі. Проте вони здатні змінити свою внутрішню сутність, а відтак і своє сприйняття незалежних від них обставин власного життя. Свідомо прийнявши свою долю, персонажі Шевченкових творів чинять акт волевиявлення, результат якого реалізується у їхньому духовному переродженні, досягненні стану духовної свободи, християнського всепрощення, любові.

Класичні образи Кассандри, Іфігенії, Антея у драматичних поемах Лесі Українки набувають модерного значення. Об'єктом зацікавлення митця є внутрішній світ людини, психологія, морально-етичні цінності. Герої творів Лесі Українки виявляють себе у ситуаціях вибору між правдою чи її протилежністю, життям або смертю, славою, а чи безчестям. Внутрішній конфлікт особистості, пізнання глибинної сутності життя надають творам поета того трагізму, що дозволяє співвідносити їх із античними трагедіями.

Переконаємося, що у творчості кожного з митців – Тараса Шевченка і Лесі Українки – смерть, як одна з фундаментальних етичних, світоглядних проблем, знаходить свій розвиток і розв'язання відповідно до засад їхнього світобачення, філософських, а також релігійних переконань. Зокрема, для Тараса Шевченка, як для християнина, Танатос – у всіх його іпостасях – виявляє себе як абсолютне зло, як щось неприродне, принесене ззовні, як щось неунікне для людини після її первісного гріхопадіння. При цьому

смерть у митця не кваліфікується як фініш, оскільки передбачає можливість іншого тривання людини в сфері гармонії і благодаті.

По-іншому трактує смерть Леся Українка: для неї вона має значення лише як своєрідний каталізатор, що надає сенсовості власне життю, надто, що після смерті відсутнє будь-що. Тому образ Танатоса в її творах збагачується цілою низкою значень, продиктованих ситуативним моментом у існуванні героя, а тому здатний нести в собі риси ницості чи благородства, добра або зла.

Спільними в поезіях Тараса Шевченка періоду заслання і лірики «чужини» Лесі Українки є мотиви самотності, ностальгії, відчуття туги й відірваності від рідної землі. Більш того, любов до України, уболівання за поневолену Батьківщину, стають у названих митців, відірваних від рідної землі, провідними темами. Образ України в поезіях Тараса Шевченка розкривається через бінарне протиставлення України – раю, краю вишневих садків і прекрасних людей та України – сплюндрованої пустки. У творчості Лесі також наявна антитеза України з прекрасними краєвидами та України «занапащеної», «бездольної матері».

Добро та зло є основоположними чинниками моральної свідомості героїв Тараса Шевченка та Лесі Українки. Проте позиції кожного з них у моделюванні добра і зла суттєво відрізняються. У системі поезії Тараса Шевченка спостерігаємо чітке розмежування добра і зла. Зло тут завжди уособлене в конкретних образах носіїв суспільного чи універсального зла, які не еволюціонують, не змінюють свого маркування на протилежне. Не змінюють свою сутність і ті герої Шевченкових творів, які є втіленням доброго начала.

Не можемо вести мову і про еволюціонування чи деградацію героїв творів Лесі Українки. Та причина цього в іншому: Леся Українка відмовляється від чіткого поділу на персонажів добрих і злих; позиція авторки – це принцип максимального дистанціювання. Складається враження, що вона прагне нікому не нав'язувати своє бачення цих чинників, а тому намагається досягнути кожну окрему ситуацію різнобічно, через призму різних світоглядів.

Отже, розглянуті в дисертації категоріальні поняття в контексті творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки дозволяють з'ясувати суть світоглядних засад цих митців; суть і характер вартісних чинників тих епох, у яких вони жили, а також характер еволюційних змін у сприйнятті категоріальних чинників, а, відтак, – характер еволюційного розвитку української літератури, тобто, особливості літературного процесу в Україні упродовж цілого століття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Категоріальні виміри людського буття в Україні: візія Т. Шевченка і Лесі Українки // «Орю свій переліг... та сію слово»: Шевченкознавча монографія. – К.: «Логос», 2012. – С. 365 – 442.
2. Ідея свободи в ліро-епічних творах Т. Шевченка та Лесі Українки / Л. Жванія // Літературознавчі студії / Редколегія: Г. Ф. Семенюк (відп. редактор), Н. М. Гаєвська, А. Б. Гуляк та ін. – Вип. 23. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2009 – С. 122 –129.
3. Засади вибору героя у творчості Т. Шевченка і Лесі Українки (окремі аспекти трансформування теми античності) / Л. Жванія // Літературознавчі студії / Редколегія: Г. Ф. Семенюк (відп. редактор), Н. М. Гаєвська, А. Б. Гуляк та ін. – Вип. 26. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2010 – С. 175 –187.
4. «Україна в ліриці Т. Шевченка періоду заслання та в ліриці Лесі Українки, написаній під час перебування на чужині» / Л. Жванія // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць / Редколегія: Г.Ф. Семенюк (голова), – Вип.12. – К.: Київський університет, 2009. — С. 42 –52.
5. Танатологія у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки/ Л. Жванія // Шевченкознавчі студії. Зб. Наук. праць / Редколегія: Г.Ф. Семенюк (голова), – Вип.13. – К.: Київський університет, 2011. — С. 39 – 49.
6. Добро та зло у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки/ Л. Жванія // Шевченкознавчі студії. Зб. Наук. праць / Редколегія: Г.Ф. Семенюк (голова), – Вип.14. – К.: Київський університет, 2011. — С. 171 – 183.
7. Минуще й вічне у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки / Л. Жванія // Шевченкознавчі студії. Зб. Наук. праць / Редколегія: Г.Ф. Семенюк (голова), – Вип.15. – К.: Київський університет, 2012. — С. 80 – 88.
8. Категорія простору в творчості Т. Шевченка та Лесі Українки Л.Жванія // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць / Редколегія: Г.Ф. Семенюк (голова), – Вип.16. – К.: Київський університет, 2013. — С. 179 –193.
9. Истина в творчестве Т. Шевченко и Леси Украинки // European Applied Sciences. – 2013 – №5 (2). – pp. 77–79.

АНОТАЦІЯ

Жванія Л. В. Категоріальні виміри людського буття: візія Т. Шевченка і Лесі Українки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2013.

Дисертація є першою спробою комплексного порівняльно-типологічного дослідження та нового прочитання поетичної творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки крізь призму категоріальних понять свободи, свободи волі, простору і часу, а також етичних понять добра і зла, життя і смерті. Дослідження полягає у виявленні особливостей нової якості цих детермінант у творчості означених митців та з'ясуванні особливостей аксіологічних чинників у домінуючій системі образів у Тараса Шевченка і Лесі Українки.

У дисертації здійснюється зіставний аналіз потрактування окремих образно-тематичних чинників (колообіг життя, танатос тощо) у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки. Досліджується характер системних співпадінь і відмінностей у потрактуванні образу України, а також характер еволюції ціннісних понять відповідно означеної теми у Тараса Шевченка і Лесі Українки. У роботі з'ясовуються парадигматичні якості окремих естетичних понять у поезії Тараса Шевченка і Лесі Українки, зокрема, характер відмінностей, наявний у трактуванні парадигми героїв поетичної творчості митців. Охарактеризовано особливості трактування категоріальних понять час і простір у творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки.

Ключові слова: категорія, свобода, істина, час, простір, добро, зло, життя і смерть, батьківщина.

АННОТАЦІЯ

Жвания Л. В. Категориальные измерения человеческого бытия: визия Т. Шевченко и Леси Украинки. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2013.

Диссертация является первой попыткой комплексного сравнительно-типологического исследования и нового прочтения поэтического творчества Тараса Шевченко и Леси Украинки в контексте категориальных понятий свободы, свободы воли, пространства и времени, а также этических понятий добра и зла, жизни и смерти. Исследование заключается в выявлении

особенностей нового качества этих детерминант в творчестве указанных авторов и выяснении особенностей аксиологических факторов в доминирующей системе образов у Тараса Шевченко и Леси Украинки.

В диссертации осуществляется сопоставительный анализ трактовки отдельных образно – тематических факторов (круговорот жизни, Танатос и т.п.) в творчестве Тараса Шевченко и Леси Украинки. Исследуется характер системных совпадений и различий в трактовке образа Украины, а также характер эволюции ценностных понятий соответственно обозначенной темы в творчестве Тараса Шевченко и Леси Украинки. В работе выясняются парадигматические качества отдельных эстетических понятий в поэзии Тараса Шевченко и Леси Украинки, в частности, характер различий, имеющийся в трактовке парадигмы героев поэтического творчества авторов. Охарактеризованы особенности интерпретации категориальных понятий время и пространство в творчестве Тараса Шевченко и Леси Украинки.

Ключевые слова: категория, свобода, истина, время, пространство, добро, зло, жизнь и смерть, родина.

SUMMARY

Zhvania L. Categorical dimensions of human existence: vision Shevchenko and Lesya Ukrainian. – Manuscript.

The thesis to obtain a scientific degree of the candidate of philological sciences in specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2013.

The dissertation is the first attempt of comprehensive comparatively-typological research and new reading of Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka poetry through the prism of categorical concepts of freedom, free will, time and space, and ethical concepts of good and evil, life and death.

The main goal of research is to identify the features of the new quality of these determinants in the creation of the aforementioned artists and clarifying axiological factors features in the Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka dominant images system.

The dissertation shows us the comparative analysis of individual interpretation of figurative and thematic factors (cycle of life, death, etc.) in the works of Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka.

We investigate the nature of the system matches and differences in the interpretation of Ukraine images and the nature of value concepts evolution by the designated topics in Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka works.

The dissertation researches paradigmatic aesthetic concepts in the poetry of Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka, in particular, the nature of the differences existing in the treatment heroes poetry paradigm of artists.

The features of the interpretation of categorical concepts of time and space are characterized in the Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka works.

Key words: categories, freedom, truth, time, space, good, evil, life and death, homeland.